

Сікора Я. Б. Зміст та структура поняття професійна компетентність вчителя інформатики / Я. Б. Сікора // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ : зб. наук. праць. Ч. II. – Рівне, 2008. – С. 148–156.

УДК 371.000

Я.Б. Сікора,

аспірантка кафедри педагогіки

(Житомирський державний

університет імені Івана Франка)

Зміст і структура поняття професійна компетентність вчителя інформатики

У статті розглянуто різні підходи авторів до визначення поняття «професійна компетентність». Проаналізована структура професійної компетентності з різних наукових підходів. Наведено власний підхід до розробки структури поняття «професійна компетентність вчителя інформатики».

Ключові слова: «компетентність», «професійна компетентність», «професійна підготовка», «вчитель інформатики», «структура».

Сучасний стан соціально-економічного розвитку України характеризується значними змістовними та структурно-організаційними змінами, які спрямовані на формування національної системи освіти, її інтеграцію у міжнародний освітній простір. Без сучасного оновлення освіти, яка б, окрім іншого, широко використовувала інформаційно-комунікаційні технології, Україна, на думку В. Кременя, не матиме майбутнього. Тому одним із напрямків модернізації вітчизняної освіти є формування інформаційної мобільності та інформаційної культури у всіх, хто навчається на різних рівнях [1:5].

Інтенсивна інформатизація суспільства вимагає відповідно й нового рівня освіти спеціаліста у галузі інформаційних технологій, оскільки кожен учитель інформатики не тільки повинен володіти предметними знаннями та вміннями, а й бути готовим у майбутньому розв'язувати нові педагогічні

задачі. Тому ефективним показником якості підготовки майбутнього педагога може виступити професійна компетентність вчителя.

Професійна підготовка вчителя інформатики досліджується у різних аспектах: індивідуально-диференційований підхід у професійній підготовці майбутніх вчителів (С.М. Овчаров); кредитно-модульна система навчання вчителя інформатики (О.М. Спирін); професійна підготовка на основі сучасних мережевих технологій (Л.В. Брескіна); система методичної підготовки вчителя інформатики (Н.В. Морзе); вимоги до спеціаліста в інформаційному суспільстві та умови формування інформаційної компетентності майбутнього вчителя інформатики (Т.О. Гудкова); інформаційно-комп'ютерну компетентність як компонент професійної підготовки вчителя інформатики (В.В. Котенко, С.Л. Сурменко); компенсаторний підхід при формуванні професійної компетентності (В.О. Адольф, І.Ю. Степанова).

Мета даної статті полягає у визначенні змісту і структури поняття професійна компетентність учителя інформатики, що є елементом нашого дослідження.

Аналіз наукової літератури дає нам можливість стверджувати, що нині немає в науці єдиного підходу до визначення цього поняття. О.В. Бондаревська, Б.С. Гершунський, А.І. Піскунов, О.В. Попова пов'язують професійну компетентність з поняттям "культура"; Т.Г. Браже, Н.І. Запрудський розуміють професійну компетентність як систему якостей, вмінь; Д.Н. Узнадзе, В.П. Безухов, Н.І. Кузнецова, В.А. Сластьонін співвідносять поняття "професійна компетентність" і "готовність до професійної діяльності"; М.К. Кабардов, А.І. Панарін розглядають професійну компетентність з психологічної точки зору як характеристику особистості вчителя і вводять результативний компонент в її зміст; А.Д. Щекатунова та ін. трактують професійну компетентність як рівень освіченості спеціаліста; Н.В. Кузьміна, М.І. Лук'янова, А.К. Шаркова визначають професійну компетентність з позиції діяльнісного підходу;

В.Ю. Кричевський, В.Ю. Стрельников, Н.В. Кузьміна звертають увагу на присутність процесуального компоненту діяльності вчителя.

При цьому науковці спільні у тому, що ключовими категоріями поняття "компетентність" є знання та вміння вчителя.

Ми розглядаємо професійну компетентність вчителя інформатики як систему знань та вмінь, оволодіння якими дозволить розв'язувати типові професійні задачі, а також проблеми, що виникають в реальних ситуаціях його педагогічної діяльності як вчителя-предметника, здатність до професійного та особистісного зростання.

Аналіз наукової літератури з дослідження структури професійної компетентності свідчить про існування різних наукових підходів щодо розуміння вказаної структури.

І. Бех та І. Зязюн основними складовими компетентності майбутнього вчителя визначають мотиваційний, аксіологічний, гностичний, практичний, особистісний та творчий компоненти [2:9].

В.В. Крижко та Є.М. Павлютенков пропонують визначити структуру професійної компетентності за трьома сферами, кожна з яких має певні рівні професійної майстерності. Перша – операційно-технологічна: знання, уміння і навички педагога, професійно важливі якості. Друга – мотиваційна сфера: духовний світ особистості – потреби, професійні орієнтації та мотиви діяльності. Третя сфера – рефлексивна, яка відтворює уявлення педагога про себе, власні якості й результати діяльності, самооцінка, яка формує навички самоаналізу власної діяльності [3:15].

Професійна компетентність, на думку Н.В. Кузьміною, включає п'ять елементів чи видів компетентності: спеціальна і професійна компетентність в галузі дисципліни, що викладається; методична компетентність (щодо способів формування знань, умінь в учнів); соціально-психологічна компетентність (стосовно процесу спілкування); диференційно-психологічна (відноситься до мотивів, здібностей, напрямів учнів); аутопсихологічна компетентність (стосується переваг та недоліків власної діяльності та

особистості [4:90]).

При цьому в змісті кожного з видів педагогічної компетентності Н.В. Кузьміна віддає перевагу необхідним в педагогічній діяльності знанням та вмінням.

У структурі професійної компетентності вчителя А.К. Маркова виділяє чотири блоки:

- а) професійні (об'єктивно необхідні) психолого-педагогічні знання;
- б) професійні (об'єктивно необхідні) педагогічні уміння;
- в) професійні психологічні позиції, установки вчителя, необхідні для його професії;
- г) особистісні особливості, що забезпечують оволодіння вчителем професійними знаннями й уміннями [5:87].

У наступних роботах дослідниці особистість педагога як структурний компонент професійної компетентності набуває більшого значення, А.К. Маркова вже виділяє спеціальну, соціальну, особистісну та індивідуальну види компетентностей [6:34,35].

На думку І.Б. Міщенко, що найчастіше в структурі компетентності виділяють: операційно-технічну сферу (знання, навички, уміння, професійно значущі якості); мотиваційну сферу (спрямованість, інтерес, мотиви, потреби); практично-діяльнісну сферу (засоби виконання діяльності, результативні показники діяльності). Наповнення змістом структурних компонентів відбувається варіативно, залежно від професії або виду діяльності. Дослідниця зазначає, що, крім названих структурних компонентів у деяких дослідженнях виділяють рефлексивну сферу (аналіз та оцінка відповідності здобутого результату поставленим цілям) [7:7-8].

О.Ф. Брискіна розкриває структуру професійної компетентності через педагогічні вміння, а саме: аналітичні, гностичні, мобілізаційні, інформаційні, орієнтаційні та комунікативні [8].

С.Г. Молчанов у понятті «професійна компетентність» виділяє наступні складові: професійна кваліфікація; соціально-професійний статус;

професійно значущі особистісні якості.

Дослідник зазначає, що у професійній компетентності варто фіксувати її соціальний аспект, що відображає особливості професії працівника освіти як представника групи професій соціальної сфери [9].

Що стосується точки зору зарубіжних експертів на складові педагогічної компетентності, то, наприклад, в США вчителів на роботу приймають за результатами тестів, в змісті яких виділяють п'ять основних аспектів: 1) основні вміння; 2) загальний кругозір (знання в галузі мистецтва, літератури, історії); 3) знання предмету, що викладається; 4) знання в галузі педагогіки, психології і філософії; 5) майстерність вчителя [10:101].

Польський науковець Р. Квасніца вважає, що структура компетентності вчителя складається з двох комплексів-підструктур:

- комплекс практично-моральних знань, досвіду та вмінь (аксіологічні знання, досвід та вміння, необхідні для розуміння світу, оточення, себе, що забезпечує порозуміння шляхом діалогу та взаємодії. Він може бути диференційовним на комунікативні, інтерпретаційні та моральні компетентності);
- комплекс технологічно-аналітичних умінь та навичок (вміння аналізувати, порівнювати, транслювати, трансформувати, досягаючи бажаної мети. Має такі групи компетентностей: постуляційні, методичні і реалізаційні) [11:20-23].

Враховуючи результати наукових досліджень щодо структури професійної компетентності, ми визначили наступні компоненти професійної компетентності вчителя інформатики: мотиваційно-ціннісний, змістовний, діяльнісний, особистісний та дослідницько-рефлексивний.

Мотиваційно-ціннісний компонент забезпечує формування професійної спрямованості майбутнього вчителя інформатики, як педагога і як фахівця в області інформатики й інформаційно-комунікаційних технологій, включає мотиви, цілі, потреби в професійному навчанні, удосконаленні, самовихованні, саморозвитку. Він передбачає наявність

інтересу до професійної діяльності, який характеризує потребу особистості в знаннях, в оволодіння ефективними способами організації професійної діяльності.

Змістовний компонент професійної компетентності будується на основі класифікації змісту тематичних областей гуманітарної та соціально-економічної, психолого-педагогічної й природничо-наукової підготовки й зв'язків між ними, створюючи структурну модель професійної підготовки.

Діяльнісний компонент професійної компетентності характеризується: сукупністю професійних умінь (гностичних, комунікативних, організаційних, проєктивних, дидактичних, технологічних, управлінських); якостей, що зумовлює ефективність реалізації відповідних професійних функцій. Ця сфера включає певні підвиди професійної компетентності:

методологічну компетентність (передбачає знання принципів, методів, форм пізнання як у межах фаху, так і у межах наукового пошуку взагалі, знання загальнонаукової методології, сформованість світогляду, знання методів вирішення проблемних завдань, здатність до інноваційної діяльності, інтегрує всю систему спеціально-наукових, психологічних, педагогічних знань і вмінь з питань побудови викладання інформатики і носить яскраво виражений прикладний характер);

діяльнісну (передбачає сформованість знань і умінь зі здійснення професійної та самоосвітньої діяльності; умінь мотивувати і планувати діяльність, визначати її зміст; проводити дослідну діяльність з інформатики);

методичну (передбачає сформованість таких знань і умінь, як закономірності, принципи, методи і засоби навчання інформатики; форм організації навчання інформатики, диференціації та індивідуалізації, технології навчання);

інформаційну (включає теоретичні знання про основні поняття й методи інформатики як наукової дисципліни; способи подання, зберігання, обробки й передачі інформації за допомогою комп'ютера; уміння й

навички роботи на персональному комп'ютері на основі використання операційних систем, утиліт, надбудов над операційною системою й операційними оболонками; уміння представити інформацію в Інтернет; уміння організувати самостійну роботу учнів за допомогою Інтернет-технологій);

комунікативну (передбачає сформованість відповідних умінь і якостей педагога, які сприяють ефективній взаємодії з іншими суб'єктами навчально-виховного процесу та здатність вирішувати продуктивні завдання у процесі спілкування та міжособистісної взаємодії, знаходження адекватного стилю і тону спілкування);

управлінську (передбачає сформованість знань щодо основ теорії управління; уміння управляти навчально-пізнавальною діяльністю; уміння управляти навчальним колективом, інформацією; управляти якістю та результативністю навчально-пізнавальної діяльності; управляти навчальною проектною діяльністю);

технологічну (передбачає мотивацію до засвоєння знань та умінь роботи з комп'ютером, здібність до розв'язання задач в навчальній і професійній діяльності за допомогою комп'ютерної техніки, володіння прийомами комп'ютерного мислення);

економічну (готовність до життєдіяльності і праці в умовах ринкових відносин, володіння навичками менеджменту, економічним мисленням);

екологічну (передбачає знання законів розвитку природи та суспільства, зокрема знання про вплив діяльності людини на природу, екологічну відповідальність за професійну діяльність, сформованість екологічної культури);

валеологічну (передбачає знання та уміння в галузі здорового способу життя).

Істотне значення для продуктивної професійної діяльності вчителя інформатики має *особистісна складова* професійної компетентності. Так А.А. Деркач і Н.В. Кузьміна, визначаючи професійно важливі якості

особистості як "прояв психологічних особливостей особистості, необхідних для засвоєння спеціальних знань, здібностей і навичок, а також для досягнення суспільно прийнятної ефективності в професійній праці", вважають, що такі якості містять у собі "інтелектуальні (мислення), моральні (поведінка), емоційні (почуття), вольові (здатність до самоврядування), організаторські (механізм діяльності)".

При цьому особливе значення для здійснення професійної діяльності має не стільки рівень вираження цих окремих важливих властивостей особистості, скільки їх тісні й позитивні взаємозв'язки, завдяки яким виникає процес їх взаємопосилення. У результаті цих взаємозв'язків у педагога, як відзначав І.Д. Пехлецький, формуються такі компоненти індивідуального стилю викладання, як комунікативний і організаторський. Без вироблення такого індивідуального стилю викладання просто неможливо вирішити ряд педагогічних завдань [12,13].

Дослідницько-рефлексивний компонент професійної компетентності припускає розробку функціональної моделі професійної підготовки, яку передбачається будувати на основі виділення функцій структурних компонентів у забезпеченні цілісності професійної компетентності. Цілісність і рівень професійної компетентності проявляється в рівні сформованості професійного педагогічного мислення майбутніх учителів інформатики. Засобами формування професійного мислення в процесі професійної освіти виступають професійні освітні завдання (вузько-предметні, професійно-предметні, професійно-світоглядні), спрямовані на формування теоретичної й практичної готовності до професійної діяльності.

Становлення кожного компоненту пов'язане з формуванням його характеристик і властивостей як частини цілісної системи.

Професійна компетентність, як і її структура, є динамічним явищем. Тому необхідно створити модель її розвитку, яка б відповідала вимогам часу як змістовно, так і технологічно.

Інформаційне суспільство розвивається динамічно. Сучасна вища

школа повинна готувати спеціалістів, які не лише здатні адаптуватися до умов і технологій, що часто змінюються, але й таких, які в чомусь випереджують їх. Особливо це актуально в тій сфері професійної підготовки, яка передбачає оволодіння сучасними інформаційними технологіями та комп'ютерною технікою, враховуючи надзвичайно високі темпи виникнення нових технологій та програмних засобів.

Список використаних джерел та літератури

1. Кремінь В. Інформаційно-комунікаційні технології в освіті і формування інформаційного суспільства // Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах. – 2006. – №6. – С. 4-8.
2. Левківський М.В. Відповідальність у структурі компетентності майбутнього вчителя // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2003. – Випуск 13. – С. 9-12.
3. Павлютенков Е.М., Крыжко В.В. Рабочая книга руководителя школы. Ч.3: Методическая работа в школе: организация и управление. – Запорожье, 1994. – 105 с.
4. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. – М., 1990. – 105 с.
5. Маркова А.К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя // Советская педагогика. – 1990. – №8. – С. 82-88.
6. Маркова А.К. Психология профессионализма. – М., 1996.
7. Міщенко І.Б. Дидактичні умови формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх викладачів економіки у процесі професійної підготовки: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – Київ, 2004. – 20 с.
8. Брыскина О.Ф. Интернет и профессиональная компетентность педагога // http://vio.fio.ru/vio_10/resource/Print/art_1_21.htm.
9. Молчанов С.Г. Профессиональная компетентность и система повышения квалификации педагогических и управленческих работников // http://www.lib.csu.ru/vch/5/2001_01/008.pdf.
10. Балицкая Н.З. Педагогическое образование за рубежом. Тесты на

компетентность учителя // Педагогическое образование. – 1988. – №6. – С. 101-102.

11.Василюк А.В. Польська професійна педагогіка про компетентність вчителя // Шлях освіти. – 1998. – №4. – С. 20-23.

12.Цимбал С.В., Вознюк О.В., Кубіцький С.О. Синергетичний та акмеологічний аспекти формування професійної компетентності студентів // Науково-методичний збірник "Нові технології навчання". – 21 березня 2007 р. <http://www.agronmc.com.ua/nmcprop/novteh39.html>.

13.Карпова Л.Г. Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04/Харківський держ. педагогічний ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Харків, 2004. – 20 с.

Сикора Я.Б. Содержание и структура понятия профессиональная компетентность учителя информатики.

В статье рассмотрены разные подходы авторов к определению понятия «профессиональная компетентность». Проанализирована структура профессиональной компетентности с разных научных подходов. Приведен собственный подход к разработке структуры понятия «профессиональная компетентность учителя информатики».

Sikora I.B. The contents and structure of notion professional competence of informatics teacher.

The different approaches of authors are considered in the article to determination of notion "professional competence". The structure of professional competence is analyzed from different scientific approaches. There are own approach to development of structure of notion "professional competence of informatics teacher".